

СЕМАНТИКА ПОНЯТТЯ “ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ” ТА МЕТОДИКА ЇХ ОБЛІКУ У СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ

Визначено та проаналізовано дискусійні питання, пов'язані з визначенням сутності фінансових результатів у страхових компаніях для подальшої розробки пропозицій щодо удосконалення їх бухгалтерського обліку

Ключові слова: фінансові результати, страхові компанії, концепція підтримання капіталу, бухгалтерський облік

Постановка проблеми. Страхові компанії, як і інші підприємства і організації, зацікавлені в ефективній роботі, яка визначається перевищенням доходів над витратами. Узагальнюючим показником діяльності страхової компанії є фінансовий результат, який обчислюється в розрізі видів діяльності компанії та виступає найважливішим об'єктом бухгалтерського обліку. Саме на основі інформації про фінансовий результат формується думка про стан і перспективи діяльності страховика.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансового результату (прибутку чи збитку) господарюючих суб'єктів присвячено багато наукових праць. Вагомий внесок у розвиток наукової думки щодо з'ясування сутності фінансового результату зробили такі видатні вчені, як О.П. Рудановський [23], Е.Ф. Борисов [2], Э.С. Хэндриксен, М.Ф. Ван Бреда [27], М.Р. Мэтьюс, М.Х.Б. Перера [16], Я.В. Соколов [24], Ю.Д. Чацкіс [28], Ф.Ф. Бутинець [3], В.Н. Жуков [9], Я.В. Лебедзевич [15], Р. Назарбаєва [17], О.В. Калюга [10] та ін.

Проблеми теорії та обліку фінансових результатів у страхування стали предметом дослідження В.К. Райхера [22], С.В. Кулікова [12], Л.А. Орланюк – Малицької [18], О.Д. Вовчак [5], Т.А. Федорової [26], А.Б. Крутіка [13], М.М. Александрової [1], С.Л. Єфімова [8] та ін.

Проведені дослідження попередників позитивно вплинули на розвиток теоретичних засад та питань

*Таблиця 1. Визначення поняття “фінансові результати”, наведено різними вченими**

№ з/п	Джерело	Визначення поняття “фінансовий результат”
1.	Бутинець Ф.Ф., Олійник О.В., Шигун М.М., Шулепова С.М.	Приріст (зменшення) вартості власного капіталу підприємства, що утворився в процесі його підприємницької діяльності за звітний період [3].
2.	Жуков В.Н.	Зведений (інтегруючий) показник, що характеризує фінансовий результат діяльності підприємства, є балансовий (валовий) прибуток або збиток [9].
3.	Карпенко Н.І.	Кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства виражається в показнику прибутку і збитку [11].
4.	Калюга О.В., Калюга Є.В.	Потік грошових коштів, що надходять в резерв держави, підприємства або окремої особи в процесі розподілу національного доходу [10].
5.	Лебедзевич Я.В.	Кінцевий результат фінансово-господарської діяльності правильніше було б назвати не балансовим прибутком, а доходом по балансу (балансовим доходом), оскільки назва показника повинна відображати його економічну суть [15].
6.	Стоуп Д., Хетчинг Х.	Фінансовий результат визначається як приріст або зменшення вартості майна при постійному капіталі на початок і кінець періоду [25].
7.	Чацкіс Ю.Д., Лисюк О.М., Михайлова Т.П.	Кінцевий результат діяльності підприємства, який характеризується сумою прибутку чи збитку [28].
8.	Грязнова А.Г.	Фінансовий результат підприємства – це виражені в грошовій формі економічні результати господарської діяльності комерційних організацій всіх форм власності в цілому та у розрізі підрозділів [6].
9.	Дубровіна Т.А.	Фінансовий результат діяльності організації (прибуток або збиток) визначається як приріст (або зменшення) власного капіталу, що з'явився в процесі її підприємницької діяльності за звітний період [7].
10.	Райсберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева О.Б.	Позитивний фінансовий результат (прибуток) розраховується як різниця між виручкою від реалізації продукції господарської діяльності та сумою витрат факторів виробництва на цю діяльність в грошовому виразі [21].
11.	Воблий К.Г.	Фінансовий результат за звітний період діяльності організації розглядають як різницю показника чистих активів на кінець і на початок періоду, скориговану на суми, вилучені або додані власниками [4].

*Примітка: узагальнено та систематизовано на підставі досліджених автором наукових джерел

Результати дослідження вказують на досить суперечливі підходи до визначення досліджуваної дефініції.

Так, Рудановський О.П. визначив фінансовий результат як прибуток або збиток в закінчених операціях [23]. Аналогічної думки дотримуються автори [11, 28], які вважають що фінансовий результат діяльності підприємства виражається в показнику прибутку і збитку.

Іншу думку висловлюють автори [3, 4, 7, 25], які вважають фінансовий результат приростом вартості власного капіталу.

бухгалтерського обліку фінансових результатів від страхової діяльності. Проте й досі немає однозначного підходу до визначення природи фінансових результатів у страхових компаніях.

Теоретичні, організаційні та методичні проблеми обліку фінансових результатів у страхових компаніях, недостатність їх дослідження обумовили вибір теми статті, мету, завдання та напрямки дослідження.

Метою дослідження є аналіз і систематизація понятійного апарату і на цій основі розкриття економічної сутності категорії “фінансові результати страхової компанії”, його елементів з метою удосконалення методики бухгалтерського обліку доходів, витрат та фінансових результатів у страховиків.

Викладення основного матеріалу. З'ясування сутності фінансових результатів є неодмінною умовою для визначення особливостей їх бухгалтерського обліку. Існують різні погляди з приводу теоретико – методичних засад і організаційної основи формування фінансових результатів, проте всі вони неоднозначні та потребують подальших досліджень. В економічній літературі не має єдиного підходу до визначення кінцевого фінансового результату діяльності підприємств, тому вивчення основних засад фінансового результату є предметом дослідження багатьох авторів. Розглянемо семантику поняття “фінансові результати” з точки зору різних вчених (табл. 1).

Калюга О.В. вважає, що в нормативних документах, регулюючих оподаткування, прибуток ототожнюється з доходом. Вона зазначає, що це різні показники [10].

Специфічним є підхід Р. Назарбаєвої, яка вважає, що практичною продиктована необхідність пошуку більш загального показника, ніж фінансовий результат, який відображав би стан майна і динаміку статутного капіталу, що дає цілісну картину фінансової спроможності підприємства. Вона називає таким показником глобальної фінансової результативності [17].

На відміну від попередніх вчених, В.Н. Жуков та Я.В. Лебедзевич вважають, що зведеним (інтегруючим) показником, що характеризує фінансовий результат діяльності підприємства, є балансовий (валовий) прибуток або збиток [9, 14, 15].

Результати вивчення робіт вчених свідчать, що погляди на проблему визначення економічної сутності поняття "фінансовий результат" різноманітні.

Поняття фінансового результату діяльності виражає певну форму реалізації економічних відносин з приводу утворення, розподілу і використання в грошовій формі частини вартості додаткового продукту, що склалися на певному етапі розвитку суспільства, в певній економічній системі, і що реалізуються через створений в ній господарський механізм. Дослідження точок зору дозволяє розмежовувати поняття фінансового результату як економічної категорії і як результату діяльності господарюючого суб'єкта.

В сучасних умовах проблема визначення суті різних показників, що відносяться до фінансових результатів діяльності підприємства, є актуальною.

Отримання позитивного фінансового результату – мета діяльності будь-якого підприємства чи організації, що зафіксована в Статуті. Прибуток "часто використовують як міру ефективності діяльності або як основу для інших вимірників, таких як прибуток на інвестиції чи прибуток на акцію" [28].

На думку Я.В. Соколова, в бухгалтерському обліку і економічній теорії визначення сутності поняття "прибуток" різні. В бухгалтерському розумінні фінансовий результат – це різниця між доходами і витратами. Бухгалтерська категорія прибутку визначається як сальдо результатуючих рахунків, а економічна – в результаті дисконтування вкладених активів [24, с.478].

В наукових працях Е.С. Хендріксена та М.Ф. Ван Бреда [27, с.210] різниця між економічним і бухгалтерським прибутком характеризується, з одного боку, в різниці методів амортизації, а з іншого боку, в очікуваних темпах інфляції, співвідношення попиту і пропозиції, ставки дисконтування та ін. В економічній теорії прибуток розглядається як дохід фірми, що виступає у вигляді приросту застосованого капіталу. В інших джерелах прибуток визначається як надлишок виручки від реалізації товарів, послуг (а не доходів) над витратами авансованого капіталу [2, с.238].

Відмінності у визначеннях фінансового результату М.Р. Метьюс та М.Х. Перера [16] пояснювали тим, що незважаючи на близькість предметів дослідження, бухгалтерський облік і економічна наука розвивалися різними шляхами.

Величина прибутку безпосередньо залежить від концепцій підтримання капіталу, які застосовують компанії для складання фінансової звітності, а саме: концепція підтримання фінансового капіталу та концепція підтримання фізичного капіталу. Вони викладені у МСФЗ.

Відповідно до концепції підтримання фінансового капіталу прибуток вважається отриманим, якщо фінансова (грошова) сума чистих активів в кінці періоду перевищує фінансову (грошову) сума чистих активів на початок періоду за мінусом всіх розподілень та внесків впродовж періоду.

При застосуванні концепції підтримання фізичного капіталу прибуток вважається отриманим, якщо фізична продуктивність компанії в кінці періоду перевищує фізичну продуктивність на початок періоду за мінусом всіх розподілень або вкладень власників впродовж періоду.

Принципова відмінність між двома концепціями полягає у відображенні в обліку результатів зміни ціни на активи і кредиторську заборгованість компанії. При підтриманні фінансового капіталу зміни цін відносяться до результатів періоду, при застосуванні фізичного капіталу зміни цін впливають на величину капіталу.

Вітчизняні нормативні документи з бухгалтерського обліку не визначають підходи до визначення фінансового результату. Крім того, чітко визначити концепцію підтримання капіталу для національної економіки неможливо, оскільки частково застосовуються обидві концепції. Так, наприклад, сума первинної переоцінки необоротних активів відображається за рахунок додаткового капіталу, що відповідає концепції підтримання фізичного капіталу. Підсумки повторної переоцінки впливають на результати поточного періоду, тобто застосовується концепція підтримання фінансового капіталу.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 3 "Звіт про фінансові результати", прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати [20]. Це визначення, на нашу думку, в повній мірі характеризує сутність поняття, оскільки не конкретизовано за який саме період визначається прибуток і на основі яких даних. Тому пропонуємо доповнити наведене визначення: прибуток – це кінцевий фінансовий результат, коли доходи перевищують пов'язані з ними витрати за звітний період, виявлений на основі бухгалтерського обліку господарських операцій суб'єкта економічної діяльності.

Податковим кодексом визначено, що прибуток з джерелом походження з України та за її межами визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг і суми інших витрат звітного податкового періоду [19].

Тобто чистий прибуток (збиток) за звітний період визначається як алгебраїчна сума фінансового результату від звичайної діяльності, доходів, витрат та податку на прибуток від надзвичайних подій.

Незважаючи на різноманітність точок зору на поняття "фінансовий результат" в різних галузях економіки, зазначимо, що їх підходи з приводу цієї дефініції не відображають специфічність діяльності страхових компаній. Саме тому вважаємо за необхідне дослідити погляди вчених з приводу трактування "фінансового результату" в страховій сфері.

Райхер В.К. розділяє позитивний фінансовий результат (прибуток) на дві частини: "... у вигляді доходів від страхових операцій та у вигляді відсотків на капітал" [22], наголошуючи тим самим на інвестиційному доході, що значно розширює поняття фінансового результату страхових компаній.

Куліков С.В. вважає, що фінансовий результат страхової компанії являє собою економічний підсумок фінансово-господарської діяльності страховика за звітний період у формі прибутку чи збитку, що відображає успіх або невдачу бізнесу, як в кількісному, так і в якісному вимірі [12].

В книзі "Платоспроможність страхових організацій" Л.А. Орланюк – Малицька наголошує на тому, що кожен з цих видів діяльності є самостійним економічним процесом, та вказує на те, що "сукупний результат цих процесів являє собою фінансовий результат діяльності страхової організації, складну величину, кожен з елементів якої має власну динаміку". Дане визначення відображає комплексний характер фінансового результату та його складну економічну природу [18].

Досить абстрактно, без урахування специфіки діяльності визначає фінансовий результат О.Д. Вовчак: "фінансовий результат діяльності страховика за відповідний звітний період (квартал, півріччя, дев'ять місяців, рік) визначається як різниця між доходами і витратами. Має, як правило, додатний характер, тобто виступає у формі прибутку, хоча іноді може мати від'ємний характер, тобто виступає у формі збитків" [5].

Аналогічне визначення цьому поняттю дає Т.А. Федорова, проте вона наголошує, що при отриманні прибутку, необхідно розрізняти його види:

– балансовий прибуток, який визначається як різниця між доходами та видатками із страхової та іншої діяльності, не забороненої законодавством;

– нормативний прибуток, обумовлений у результаті актуарних розрахунків, що закладається при визначенні ціни на страхову послугу [26].

На думку А.Б. Крутіка та Т.В. Нікітіної фінансовий результат страхових операцій – це вартісна оцінка підсумків господарської діяльності страхової організації, який визначається за кожним видом страхування, фондом страхування та по страховим операціям в цілому. Визначається він співставленням доходів і витрат, при цьому якщо отримано позитивний результат, він включає прибуток страховика і приріст резервних фондів [13].

Деталізує визначення фінансового результату діяльності страховика М.М. Александрова, яка вважає його кінцевим підсумком діяльності за певний період з приводу формування доходу і відповідних фондів фінансових ресурсів та їх використання. Він включає два елементи: прибуток (збиток) і приріст (відплив) резерву внесків [1].

Сфімов С.Л. вважає, що фінансовий результат страховика являє собою різницю між ціною на страхову послугу (тарифом) і собівартістю її надання. Але, таке

визначення є дещо одностороннім, оскільки враховується тільки страхова діяльність, а як відомо, страхові компанії здійснюють фінансову, інвестиційну та іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством. Хоча, для визначення фінансового результату саме від страхової діяльності, воно є досить вдалим [8].

Звернемо увагу на нормативно-правове забезпечення фінансового результату в страхових компаніях. Незважаючи на досить широкий перелік висвітлюваних питань із страхування, які охоплюють різні сторони діяльності страхової компанії, в страховому законодавстві відсутні будь-які коментарі з приводу формування і обліку фінансових результатів страхових компаній.

Оскільки страхове законодавство не містить цілісного та системного підходу до регламентації, визначення складу доходів та витрат страхової компанії, що впливає на організацію і методику їх бухгалтерського обліку, воно потребує доповнень і уточнень. З огляду на вищевказане, необхідно уточнити поняття “фінансовий результат страховика” і проілюструвати види діяльності страхових компаній на рисунку 1.

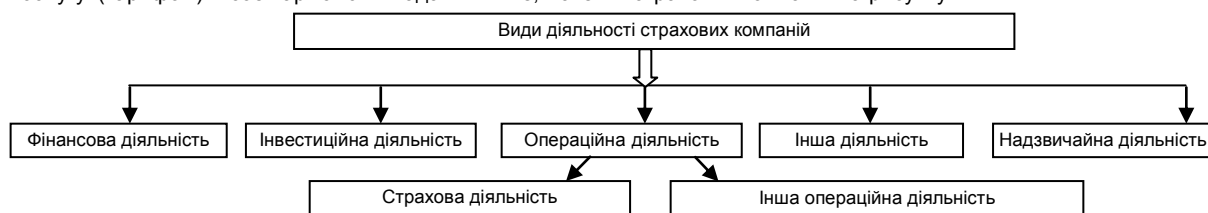

Рис. 1. Види діяльності страхових компаній

Зазначимо, що більшість російських і вітчизняних вчених виділяють в страхових компаніях три види діяльності: страхову, інвестиційну та іншу діяльність. Проте слід деталізувати напрями діяльності страховиків, а саме в межах операційної діяльності виділити страхову та іншу операційну діяльність, виокремити фінансову діяльність, інвестиційну, іншу діяльність та надзвичайну діяльність, оскільки в бухгалтерському обліку за кожним видом діяльності формується відповідний результат і відображається на окремих рахунках.

Отже, фінансовий результат страхової компанії – це кінцевий результат від страхової та інших видів діяльності страхової компанії за звітний період, який визначається на основі співставлення відповідних доходів і витрат та в комплексі проявляється в показниках прибутку (збитку) та приросту (відтоку) страхових резервів.

При цьому фінансовий результат від страхової діяльності являє собою різницю між вартістю ціни наданої страхової послуги, що виражається в поточних надходженнях та її фактичною собівартістю.

Отже, загальні підходи щодо формування фінансового результату підприємств та організацій в умовах ринку відносяться також і до страхових компаній. Проте, фінансовий результат страховиків має свої особливості, пов'язані з економічною сутністю категорії страхування, видами діяльності та, у зв'язку з цим, специфікою кругообігу грошових коштів страхової організації.

В результаті проведеного дослідження визначення економічного змісту і сутності поняття фінансового результату діяльності страхової компанії сформовані наступні напрями по удосконаленню методики визначення фінансових результатів, а саме:

– фінансовий результат страховиків і методика обліку його формування має особливості, пов'язані зі специфікою діяльності і кругообігу коштів;

– економічний зміст фінансового результату не може розглядатися окремо від формування доходів і витрат, а також без урахування їх впливу на визначення собівартості страхових послуг. При цьому достовірність і точність обліку доходів і витрат, визначення їх приналежності до виду діяльності, є визначальним чинником формування ціни і собівартості страхової послуги.

Тому, закономірним є питання відносно формування фінансового результату страхової компанії у фінансовій звітності страховика за видами діяльності та в управлінському обліку для прийняття управлінських рішень.

Як зазначалося, страховики визначають фінансовий результат від страхової діяльності та балансовий фінансовий результат, тобто сукупний за всіма видами діяльності: страхової, фінансової, інвестиційної та іншої діяльності. Така методика зумовлена вимогами П(С)БО 3 для складання форми № 2 “Звіту про фінансові результати”.

Відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій страхові компанії для обліку фінансових результатів використовують рахунки:

- 791 “Результат операційної діяльності”;
- 7911 “Результат страхової діяльності”;
- 7912 “Результат іншої операційної діяльності”;
- 792 “Результат фінансових операцій”;
- 793 “Результат іншої звичайної діяльності”;
- 794 “Результат надзвичайних подій”.

Враховуючи, що операційна діяльність страховика складається із страхової та іншої операційної діяльності, необхідно виділяти субрахунок 7911 “Результат страхової діяльності” для окремого узагальнення фінансових результатів від страхування.

Отже, на субрахунку 7911 “Результат страхової діяльності” відбувається узагальнення інформації про доходи та витрати страхових компаній від операційної (страхової) діяльності за звітний період. Сальдо субрахунку 7911 “Результат страхової діяльності” при його закритті списується на рахунок 44 “Нерозподілений прибуток (непокрита збитки)”.

Крім того, пропонуємо до субрахунку 7911 “Результат страхової діяльності” відкрити субрахунки для визначення результативності в розрізі операцій страхування: страхування, співстрахування та перестрахування.

Таким чином, шляхом введення додаткових субрахунків для обліку фінансового результату страховими компаніями, чинний План рахунків бухгалтерського обліку стане більш адаптованим для відображення господарських операцій страховиками та буде основою для стандартизації обліку страхової діяльності в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Результати дослідження сутності фінансових результатів як загальноекономічної категорії, з урахуванням особливостей страхової діяльності дали змогу уточнити поняття "фінансовий результат страхової компанії". Отримані в результаті дослідження теоретичні положення і рекомендації автора щодо удосконалення методики бухгалтерського обліку в страхових компаніях застосовані при розробці проекту П(С)БО "Страхова діяльність", впровадження якого дозволить стандартизувати облік у страховій галузі.

Список використаних літературних джерел:

1. *Александрова М.М.* Страхування: Навчально-методичний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 208 с.
2. *Борисов Е.Ф.* Економічна теорія: Підручник. – М.: Юрайт-М, 2001. – 384 с.
3. *Бутинець Ф.Ф., Олійник О.В., Шишун М.М., Шулепова С.М.* Організація бухгалтерського обліку. Навчальний посібник для студентів вузів спеціальності 7.050.106 "Облік і аудит". 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 576с.
4. *Воблый К.Г.* Основы экономики страхования. М.: Анкил, 1995. – с.77.
5. *Вовчак О.Д.* Страхування: Навчальний посібник. 3-тє видання, стереотипне. – Львів: "Новий Світ-2000", 2006. – 480 с.
6. *Грязнова А.Г.* Финансово-кредитный энциклопедический словарь. М.: Финансы и статистика, 2002. – с.1037.
7. *Дубровина Т.А.* Бухгалтерский учет в страховых организациях. М.: ЮНИТИ, 2000. – с.316.
8. *Ефимов С.Л.* Энциклопедический словарь. Экономика и страхование. М.: Церих-ПЭЛ, 1996. I-X, 528 с.
9. *Жуков В.Н.* Учет финансовых результатов для целей налогообложения // Бухгалтерский учет и аудит, 1997, № 12.
10. *Калюга О.В., Калюга Є.В.* Контроль финансовой отчетности и правильность ее составления. – К.: Ника – Центр, 2001.
11. *Карпенко Н.І.* Проблеми узгодження бухгалтерського і податкового обліку результатів діяльності та шляхи їх вирішення. – Т.: "Векс", 2003.
12. *Куликов С.В.* Финансовый анализ страховых организаций. Изд-во: Ростов н/Д: Феникс, 2006 г. – 221 с.
13. *Крутик А.Б., Никитина Т.В.* Организация страхового дела: Учеб. Пособие – Спб.: Изд. дом "Бизнес-пресса", 1999. – 304 с.
14. *Лебедзевич Я.В.* Методологічні принципи формування облікової інформації про доходи і витрати підприємства. – Ж.: ЖІТІ, 2000.
15. *Лебедзевич Я.В.* Класифікація доходів і результатів діяльності та їх облікова інтерпретація. – К.: Ніка – Центр, 2001.
16. *Мэтьюс М.Р., Перера М.Х.Б.* Теория бухгалтерского учета: Учебник / Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
17. *Назарбаева Р.* Доходи та витрати в бухобліку: старт і фініш // Бізнес – Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації – 2003 р., № 4 (523).
18. *Орланюк-Малицкая Л.А.* Платежеспособность страховых организаций. – М.: АНКІЛ, 1994.
19. Податковий Кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 року // Голос України. – 04.12.2010. – № 229 (№ 229-230).
20. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 "Звіт про фінансові результати", затверджене наказом МФУ від 31.03.99 р. № 87.
21. *Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.* Современный экономический словарь, изд. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 512 с. – (Библиотека словарей "ИНФРА-М").
22. *Райхер В. К.* Общественно-исторические типы страхования. – М. – Л.: Изд-во АН СССР. – 1947. – 282 с.
23. *Рудановский А.П.* Теория учета. Дебет и кредит как метод учета баланса. 2-е изд. – М.: Макиз, 1925.
24. *Соколов Я.В.* Основы теории бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 2005. – 496 с.
25. *Стоуп Д., Хетчинг Х.* Бухгалтерський облік і фінансовий аналіз: Підручник – С.-П., АОЗТ, 1993.
26. *Федорова Т.А.* Страхование. – М.: Экономист, 2003.- 875 с.
27. *Хэндриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф.* Теория Бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576с.
28. *Чацкис Е.Д., Лысюк А.Н., Михайлова Т.П.* Бухгалтерский учет активов, собственного капитала, обязательств и хозяйственных операций: учебное пособие. – Донецк: ДонГУЭТ, 2001.

БЄЛГОРОДЦЕВА Марина Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри бухгалтерського обліку Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського.

Наукові інтереси:

– організація і методика бухгалтерського обліку в страхових компаніях.

Стаття надійшла до редакції: 21.02.2013 р.